

Nerma Kerla

O NASTANKU ITALIJANSKOG JEZIKA I SPECIFIČNOSTIMA ODNOSA STANDARDNI JEZIK – DIJALEKTI

Predmet ovog rada je odnos standardnog italijanskog jezika naspram dijalekata prisutnih na teritoriji Italije. U prvom dijelu rada usredotočit ćemo se na osnovne pojmove poput razlike između standarda i dijalekata, na prestiž koji uživa jedan naspram drugog, kao i na jezičke varijetete. Budući da je pitanje jezika često vezano za društveno-historijske aspekte, u drugom dijelu rada osvrnut ćemo se i na razvoj italijanskog jezika i njegovu ulogu prilikom buđenja svijesti o nacionalnom identitetu. Zatim ćemo objasniti koncept dijalekata i vidjeti da, konkretno na italijanskom tlu, dijalekatske razlike mogu biti velike do te mjere da sprečavaju komunikaciju u okviru istog jezika. Ukratko ćemo se osvrnuti na neke italijanske dijalekte, poput venetskog, sardskog i napuljskog, i na status koji uživaju. Spomenut ćemo i savremene stavove o upotrebi dijalekata u Italiji i neke od tendencija savremenog italijanskog jezika.

Ključne riječi: *italijanski jezik, standardni jezik, dijalekti, firentinski, regionalni, prestiž, varijeteti*

STANDARDNI JEZIK NASPRAM DIJALEKATA

Poseban terminološki problem predstavlja definiranje “standardnog jezika” budući da je jedna od glavnih poteškoća odsustvo jasne i univerzalno valjane razlike između standardnog jezika i dijalekata. Osnova standardnog jezika je uvijek neki idiom koji se već upotrebljava na određenom području i koji uživa izvjestan prestiž, bilo socijalni, politički, ekonomski ili neki drugi. S lingvističke strane i dijalekt posjeduje sva komunikacijska i formalna obilježja jezika, ali, budući da se ne vezuje za grupnu pripadnost i kulturno naslijeđe, on često “asocira sa ekonomskom i obrazovnom

zaostalošću i ruralnim ambijentom, oficijelno se niže vrednuje i nerijetko stigmatizuje” (Bugarski, 1997, str. 16) i u tom viđenju “jezik i dijalekt stoje u odnosu norme i devijacije” (Bugarski, 1996, str. 239).

Prema Silvestriju standardizacija je proces koji podrazumijeva “pretvaranje jezičkog prestižnog varijeteta¹ u pravi službeni jezik koji se potom koristi u svim javnim svrhama (potvrdama, zakonima, naredbama, državnim odlukama)” (Silvestri, 1994, str. 157). Međutim, različiti teoretičari po različitim kategorijama jedne varijetete smještaju u standarni jezik, dok druge varijetete smještaju u dijalekte. Može se reći općenito da “ako se govornici dvaju varijeteta međusobno ne razumiju, tada su oni govornici različitih jezika, a ako se razumiju, tada su govornici jednog jezika, ili govornici dvaju dijalekata istog jezika” (Mićanović, 2006, str. 57). Ipak, Bugarski tvrdi da “ovaj kriterijum, iako nekada može da doprinese traženom razgraničenju, sam po sebi nije dovoljno pouzdan” (Bugarski, 1997, str. 14), te navodi da “je jedna od glavnih teškoća u odsustvu jasne, lingvistički utemeljene i univerzalno validne razlike između *jezika* i *dijalekta*” (Bugarski, 1997, str. 13). Te aspekte objašnjava u poglavlju koje se bavi jezikom, dijalektom i sociolektom i smatra da se jezici “raslojavaju u specifičnije pojavne oblike koji se mogu smatrati njihovim varijetetima, podjezicima ili kodovima” (Bugarski, 1996: 236). Navodi tri glavne dimenzije takvog diferenciranja:

- teritorijalno raslojavanje na dijalekte (koje će nas u ovom radu i zanimati);
- socijalno raslojavanje na sociolekte i
- funkcionalno raslojavanje na funkcionalne stilove.

Teritorijalno raslojavanje ogleda se u različitoj upotrebi jednog jezika od strane ljudi iz različitih dijelova istog govornog područja, bilo da se radi o govoru nekog mjesta, kraja, pokrajine, države i sl. Za razliku od književnog, službenog i standardnog jezika, to je jedan poseban tip “živog”, govornog jezika koji posjeduje vlastita obilježja na fonetskom, morfološkom, leksičkom ili drugom planu. Upravo u ovom kontekstu upotrebljava se termin *dijalekt*, koji, kako navodi Bugarski, ipak ima i druga značenja. Objašnjava da se pojam dijalekta “javlja na raznim stepenima apstrakcije,

---

¹ “Varijetet” i “varijantu” ćemo tretirati kao sinonime budući da se u radu spominju oba pojma, u zavisnosti iz koje literature su preuzeti.

od lokalnog preko regionalnog do međuregionalnog, što znači da su granice između dijalekata fluidne i uslovne” (Bugarski, 1997, str. 237) i da je upravo to razlog zbog čega se ne može tačno odrediti koliko ima dijalekata u pojedinim jezicima. I historijska perspektiva od ogromnog je značaja budući da se jedan jezik “iz raznih vanjezičkih razloga, kao što su ratna osvajanja ili ekonomske migracije, cijepa na dijalekte usljed razbijanja prvobitne zajednice govornika”, te se potom ti dijalekti “vremenom razilaze i dobijaju status zasebnih jezika – poslije čega cijeli proces može da započne iznova” (*Ibidem*). Autor dalje navodi da se u jednom vremenskom periodu jedan jezik može vidjeti kao “*zbir dijalekata koji ga čine, kao cjelina* naređena tim dijelovima, ili – ako se misli na standardni oblik jezika – kao *selekcija iz te cjeline*” (*Ibidem*).

Mićanović navodi da je razlika između pojmova jezik i dijalekt *kategorijalna* budući da “dva ili više dijalekata čine jedan jezik, jezik je u tom smislu *viši* pojam od dijalekata” (Mićanović, 2004, str. 95). Ipak, postoji i *kvalitativna* razlika koju Mićanović potkrepljuje citatima različitih autora navodeći:

da je dijalekt jezik koji nije imao uspjeha (Haugen 1974), da je dijalekt samo jezik koji je izgubio bitku, a jezik samo dijalekt koji je politički uspio (Calvet 1981), da je dijalekt jezik koji se ne poštuje (Lippi-Green 1997) odnosno da je jezik dijalekt koji ima vojsku i mornaricu (Chambers & Trudgill 1998) (Mićanović, 2004, str. 96).

To sugeriše da je “razlika između dijalekata i jezika u njihovom društvenom statusu” jer “jezik uživa viši status spram dijalekata” (Bugarski, 1997, str. 96), dok “dijalekt posjeduje relacijsku dimenziju; postoji u podređenom odnosu prema standardnom jeziku, kojem su dodijeljene visoke, formalne funkcije” (Regis, 2013, str. 152). Formirana izričitim dogovorom, forma standardnog jezika se kodificira u rječnicima, gramatikama i pravopisu, “te on najčešće postaje jezik državne uprave, školstva, sredstava masovnih komunikacija i većeg dijela literature” (Škiljan, 1985, str. 148).

Gobber i Morani tvrde da se “varijetetu koji uživa viši prestiž i koji se afirmiše kao model daje ime *standardni*” (Gobber – Morani, 2014, str. 198). A šta je zapravo prestiž?

Prestiž je kategorija koju jezičkim varijantama dodjeljuju govornici (“nije primarno svojstvo jezičkog oblika ili varijante” – naglašava Milroy) i to upotrebom “oblika za koje se smatra da su jezički oblici viših društvenih klasa” (Milroy, 2013, str. 41). Dakle, prestiž je povezan sa razlikama u društvenim klasama, kao i sa autoritetom (budući da neke klase imaju veći autoritet u odnosu na druge). Viši, prestižni jezik, uživa viši status u odnosu na druge idiome,² upotrebljava ga društvena klasa koja je okarakterisana obrazovanjem, naslijeđem, moći (političkom, ekonomskom, kulturnom i sl.); to je privilegirani jezik koji je i jezik administracije, intelektualaca, birokrata. Svakako, ne treba smetnuti s uma da govornici višeg varijeteta neslužbeno upotrebljavaju i niže, svakodnevnne idiome, one koji su postali “nelegitimni” i koji se, prema Milroyu, obično nazivaju “ne-standardni ili čak sub-standardni” (Milroy, 2013, str. 42), a nerijetko se poistovjećuju i sa žargonom i slengom.

Brozović tvrdi da “vlada veliko šarenilo konkurenata terminu *standardni jezik*” (Brozović, 1970, str. 15). Kao prvi i najvažniji među njima navodi književni ili *litera(tu)rni jezik (lingua letteraria)*, termin koji nije odgovarajući zbog male distanciranosti prema užem terminu *jezik literature*. Naime, termin je preširok jer se u književnosti, osim standardnog jezika, upotrebljava i dijalektalni jezik, razgovorni jezik, žargon itd., a preuzak je “jer je očito da se standardni jezik ne upotrebljava samo u beletristici” (*Ibidem*). Autor dalje navodi i objašnjava termine kao *pismeni jezik, opći jezik, općenacionalni jezik, kultur(al)ni jezik, normativni jezik*, ali i sam kaže da su svi oni kvalitativno slabi i slabo prošireni, te da će se pridržavati koncepcije standardnog jezika koja se temelji najvećim dijelom na shvaćanjima praške škole (više u: Brozović, 1970, str.15–18). Škiljan također piše o javljanju čitavog niza sinonima i polusinonima termina *standardni jezik*, kao i to da se on ponekad naziva *službenim jezikom* ukoliko je ujedno i jezik državne upotrebe; međutim, iako je to najčešći slučaj, “ne mora svaki standardizirani jezični sistem biti i službeni jezik neke države ili njezina dijela” (Škiljan, 1985, str. 149).

² Škiljan objašnjava da se pojam *idiom* upotrebljava kako bi se izbjegla terminološka zbrka, i da je to zapravo “zajednički termin za svaki pojedini idiolekt, lokalni jezični sustav, dijalekt i jezik” (Škiljan, 1985, str. 137). Prema Brozoviću idiom se upotrebljava “kao opći, kvalitativno i hijerarhijski neutralan i nespecifičan termin” (Brozović, 1970, str. 10).

Dalje, Brozović objašnjava da su se mnogi standardni jezici razvili tako što su se u određenom dijasistemu u početku razvijale dvije-tri lingvistički slične varijante pismenog jezika, koje su se poslije “stopile” prilikom formiranja standardnog jezika. I Škiljan ističe da “standardni jezici mogu nastati i kao miješani sistemi više postojećih sustava” (*Ibidem*). Međutim, ukoliko su se te varijante dijalekatski mnogo razlikovale, onda nije dolazilo do njihovog stapanja, nego je prilikom formiranja standardnog jezika jedna od njih prevladala. Također, Brozović navodi da ukoliko se “varijante razvijaju u višenacionalnom dijasistemu, onda do potpunog stapanja ne dolazi makar za nj postojali i najpovoljniji lingvistički uvjeti” (Brozović, 1970, str. 34).

OD LATINSKOG DO STANDARDNOG ITALIJANSKOG

Jedan od faktora koji je doveo do velike dijalektalne rascjepkanosti italijanskog jezičkog područja nasuprot drugim romanskim područjima je supstrat³ ili predlatinski jezici⁴ koji su izazvali jezičke diferencije u govornom latinskom jeziku. Naime, nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine na teritoriji današnje Italije latinski je prestao biti službeni jezik i iz klasičnog latinskog su se razvile različite varijante vulgarnog latinskog, a i sâm italijanski jezik je nastao iz vulgarnog latinskog. Vulgarni latinski najviše se razvio u Toskani zahvaljujući ekonomsko-društvenom razvoju Firence i Toskane, pa je samim tim za posljedicu imao i potrebu za opismenjavanjem naroda. Drugi faktor je bila kolonizacija i doseljavanje, koji sa sobom povlače i miješanje različitih etničkih i jezičkih slojeva, pa prema tome i određeno ujednačavanje. Ni geografski faktori se, naravno, ne mogu zanemariti, budući da izolacija nekih dijelova terena dovodi i do lingvističke segmentacije. Ipak, zbog duge rascjepkanosti italijanskog područja na veliki broj država i zbog njenog relativno kasnog političkog jedinstva (Italija kao jedinstveni teritorij postoji od 1861. godine), moglo bi se reći da su u Italiji politički i administrativni najvažniji faktori dijalektalne raznovrsnosti.

---

³ Supstrat je svaki jezik kojeg je na nekom određenom području postepeno zamijenio drugi jezik, ali koji je na taj drugi, kasniji jezik mogao imati određene utjecaje.

⁴ Tekavčić objašnjava da su predlatinski jezici oni koje su pokoreni narodi postepeno napustili u korist latinskog.

Pitanje o jeziku u Italiji aktuelno je još od Danteovog vremena jer je “prepoznao govorni jezik Firence kao najbliži uzvišenom italijanskom jeziku koji je trebao postati jezik književnosti” (Gobber – Morani, 2014, str. 198). Na firentinskom je napisao *Božanstvenu komediju (Divina Commedia)*, remek-djelo koje je oduševilo velike književnike, svojom tematikom zainteresovalo mnoge, i za nekoliko decenija se raširilo s jednog na drugi kraj Italije, zbog čega je firentinski počeo biti popularan i izvan Firence. De Mauro i Lodi napominju da su mnogi mišljenja kako je ista sudbina mogla zadesiti bilo koji dijalekt jer, “da je Dante bio rođen u Napulju ili u Milanu, danas bi osnova italijanskog bio napuljski ili milanski” (De Mauro–Lodi, 1979, str. 30). Ali autori također skreću pažnju da je firentinski, odnosno da su općenito “toskanski, za razliku od ostalih dijalekata poluotoka, imali još jednu prednost kako bi ih bolje razumjeli Italijani iz ostalih regija” (*Ibidem*). Misli se naravno na historijske razloge – toskanski dijalekti ostali su bliski latinskom više od bilo kojeg drugog dijalekta i svaki toskanski dijalekt je lahko mogao razumjeti bilo ko u Italiji ko je znao latinski. “Ta činjenica je, bez sumnje, u velikoj mjeri pogodovala Danteovom firentinskom u njegovom usponu sa lokalnog dijalekta do zajedničkog italijanskog jezika” (*Ibidem*). A prestiž firentinskog “je još više povećan književnom tradicijom u koju su se mogla uvrstiti imena nekih od najznačajnijih autora italijanske književnosti, poput Petrarce i Boccaccia” (Gobber – Morani, 2014, str. 198).

Dakle, u Italiji se javlja želja, bolje rečeno potreba (jer su se varijante toliko počele razlikovati da se govornici nisu mogli međusobno sporazumjeti) da se nađe “verzija italijanskog jezika koja je primjerena različitim potrebama pisanog i govorenog jezika” (Raffaelli, 2006, str. 146). Mnogi pisci i filozofi sudjelovali su u raspravama oko književnog jezika: da li taj jezik treba da se temelji na toskanskom dijalektu ili će to biti uzvišeni italijanski jezik (*volgare aulico/illustre*), da li će se za mjerodavnost uzimati jezik velikog trojca iz XIV stoljeća (Dante, Boccaccio, Petrarca) koji je za manje od jednog stoljeća razvio leksiku pišući na firentinskom, ili ipak kasniji, savremeni jezik. Spomenuto je već da govornici dodjeljuju prestiž jednom jeziku ili dijalektu u odnosu na ostale iz iste govorne zajednice, upotrebljavajući jezičke oblike viših društvenih klasa. U Danteovo vrijeme jezik koji se smatrao prestižnim je bio onaj koji se upotrebljavao u lijepoj književnosti i koji će upravo poslije postati osnova standardnog italijanskog jezika. U

XV stoljeću vladari kao što su Medici, Visconti, Sforza, Estensi prihvatili su vulgarni jezik, koji je postao direktna veza između naroda i njihovih gospodara. Dugo vremena se radilo i na italijanskoj gramatici, budući da je jezik svih dotadašnjih gramatika bio jezik učenog firentinskog staleža, a ne govorni firentinski. Uprkos mnogim debatama i neslaganjima tokom čitavog XVI i XVII stoljeća, za gramatiku italijanskog jezika je odabrana gramatika Pietra Bemba⁵ iz 1525. godine. Nakon konačnog ujedinjenja cijelog teritorija Apeninskog poluotoka u Kraljevinu Italiju i nakon buđenja nacionalne svijesti, javlja se i veća potreba za zajedničkim jezikom jer se “zaista, na jezik gleda kao na dio identiteta nacionalne države” (Milroy, 2013, str. 42). Tek u XIX stoljeću poznati i jedan od najvažnijih italijanskih pisaca, Alessandro Manzoni, konačno rješava italijansko jezičko pitanje (*questione della lingua*) u korist toskanskog dijalekta zbog književnog prestiža Dantea, Boccaccia, Petrarce, kao i ekonomske i kulturne premoći koju je u to vrijeme uživala Firenca.

Gobber i Morani navode da razni faktori mogu utjecati na afirmaciju standardnog jezika i objašnjavaju italijanski scenarij; naime, Alessandro Manzoni mnogo je istraživao italijanski jezik i tom prilikom je primijetio da se većina književnih djela zapravo obraća tek izvjesnom krugu učenih ljudi i to je smatrao problemom. Htio je napisati djelo koje će biti dostupno velikoj i raznovrsnoj čitalačkoj publici. Budući da su govorni i pisani jezik bili udaljeni do te mjere da se pisani jezik mogao nazvati skoro mrtvim jezikom, Manzoni je vidio potrebu za formiranjem jezičkog jedinstva Italije i za njim je i tragao. U njegovo vrijeme govorni jezik Firence smatran je prestižnijim od govornog jezika njegovog rodnog grada, Milana, te se on sâm uputio ka Firenci da iz “živog govora” učenih Firentinaca nauči taj jezički model koji treba slijediti i koji je zapravo “savršen spoj literarnosti i spontanosti” (Silvestri, 1994, str. 69). Rezultat toga je unosenje lingvističkih promjena, koje su bile od suštinske važnosti, u prvo izdanje njegovog romana *Zaručnici* (*Promessi sposi*) prilagođavajući ga toskanskom modelu. Tako se pojavio novi italijanski jezik, baziran na firentinskom dijalektu, sa mnoštvom izraza iz svakodnevnog života koji su razumljivi svima. Nastao je iz mješavine dijalekata, ali što je još važnije, nastao je upravo iz elaboracije pisanog i govornog jezika koji nikada prije Manzonija nisu

---

⁵ Renesansni pisac, kardinal i erudita, koji je, napisavši jednu od najranijih gramatika italijanskog jezika, pomogao uspostavljanju i širenju književnog jezika.

zvanično postojali. Taj jezik je bio veoma moderan, razumljiv, narodni, i zato je uspjeh njegovog romana bio zagaranovan. Imao je ogroman utjecaj na jezik nakon XIX stoljeća i zbog toga se i danas pomno izučava u svim aspektima obrazovanja.

Za isključivu upotrebu standardnog italijanskog jezika veliku ulogu je imao i fašizam, u čije je vrijeme jezička politika bila jednojezična. Palermo naglašava da je jezički nacionalizam postignut strogom zabranom stranih riječi u obrazovanju, a dijalekti i jezici manjina bili su marginalizovani. “Sa sumnjom se gledalo na ostale evropske jezike prisutne na teritoriju” (Palermo, 2015, str. 288), kao npr. na francuski, engleski ili njemački, dok su “priručnici za osnovne škole morali proći strogu ideološku kontrolu prije objavljivanja” (Palermo, 2015, str. 190). U doba fašizma “diskriminatorsna politika je dovela do prisilne italijanizacije vlastitih imena i imena pripojenih teritorija usljed Prvog svjetskog rata” (Palermo, 2015, str. 258). Vremenom su imena, prezimena i toponimi italijanizirani, a svi strani filmovi su obavezno sinhronizovani. S druge strane, tih godina je u Italiji ojačao interes prema egzotičnim jezicima.

Jezička politika Italije potpuno se promijenila nakon završetka Drugog svjetskog rata kada se “većina Italijana u svakodnevnoj komunikaciji služila dijalektima” (Dardano–Trifone, 1985, str. 2). Ustavom iz 1948. godine utvrđeno je da su svi građani jednaki pred zakonom, bez obzira na spol, rasu, jezik, religiju i sl., da idiomaska raznovrsnost predstavlja kulturno naslijeđe koje treba očuvati i da nije prijetnja nacionalnom jedinstvu, te da je zadatak Republike da odgovarajućim normama štiti jezičke manjine. U Italiji su danas zakonom zaštićene sve nacionalne i jezičke manjine koje u sklopu formalnog obrazovanja mogu učiti i svoj maternji jezik.⁶

Dakle, u Italiji se dogodilo da se firentinski, jedan od pučkih, narodnih jezika (*volgari*) kojim su se stanovnici služili u svakodnevnom životu, postepeno afirmisao i nametnuo kao jezik književnog stvaralaštva, te proširio na ostale dijelove današnje Italije. Joseph navodi da je Dante uspio u svojoj namjeri da ujedini govornike *italijanskog* jezika tako što je iznio plan rada u svom djelu *O umijeću govorenja na pučkom jeziku* (*De vulgari eloquentia*), a potom je doradio i koristio “*volgare illustre* (uzvišeno narječje)” u

⁶ Jezičke manjine u Italiji čine: albanski, francuski, frankoprovansalski, furlanski, grčki, hrvatski, katalonski, ladino, njemački, okcitanški, sardski i slovenski jezik.

pisanju *Božanstvene komedije (Divina Commedia)* koje je “postalo baza standardnoga italijanskog jezika”, te da je taj “nadregionalni dijalekt *volgare illustre* bio vrlo blizak jednom određenom dijalektu – toskanskome (Danteov matični dijalekt)” (Joseph, 2015, str. 86). Dalje objašnjava sam naziv *volgare illustre* – “*volgare* jer je pripadao običnim ljudima jednako kao i učenim, *illustre* jer je imao potencijala postati oružje prosvjetiteljstva, najviše forme znanja” (Joseph, 2015, str. 93).

JEZIČKA STRUKTURA ITALIJE

Proučavanje italijanskog književnog jezika nije moguće ukoliko se ne uzmu u obzir dijalekti koji su u Italiji izuzetno brojni, snažni, međusobno različiti i ponekad jako udaljeni od književnog standarda. Od svih u Evropi, Italija “uživa privilegiju da je najrazdjeljenija država po pitanju dijalekata prisutnih na njenom tlu” (Rohlf, 1972, str. 26). Po klasifikacijama na osnovu najvećih sličnosti, odnosno razlika sa standardnim italijanskim jezikom, mogu se podijeliti na: toskanske dijalekte (koji su najbliži italijanskom), potom na centalne dijalekte, nakon njih slijede napuljski i venetski, zatim na južne, i na kraju na sjeverne dijalekte. Po procjeni sajta *Ethnologue* najzastupljeniji je napuljski sa 5,7 miliona stanovnika, zatim sicilijanski sa 4,7 miliona, venetski sa 3,8 miliona, te lombardski sa 3,6 miliona stanovnika.⁷

Postojanje varijeteta neizbježno je u svakom jeziku i oni mogu biti različite prirode. Može se raditi o vremenskim varijetetima (ako, npr., uzmemo neki tekst na italijanskom jeziku iz XV ili XVI stoljeća ili od prije stotinu godina, odmah je uočljiva razlika između današnjeg i tadašnjeg jezika, i u sintaksi, i u morfologiji, i u leksici, možda čak i u fonetici), ali i o prostornim varijetetima. Zanimljive primjere navode Gobber i Morani. Naime, jedan stanovnik Milana u Firenci na ulici može čuti *codesto balocco* ili *vo a casa* [akasa] umjesto *questo giocattolo (ova igračka)* ili *vado a casa (idem kući)* na koje je i navikao. Samo u ovih nekoliko riječi će otkriti da postoji pet raznolikosti između njegovog i firentinskog govora: izgovor intervokalnog -s kao bezvučnog [s] umjesto zvučnog [z], morfološka razlika u *vo* umjesto *vado*, morfosintaksička razlika u prisustvu takozvanog udvajanja ili spajanja riječi (*akasa*) koje ne postoji na sjeveru Italije, leksička

⁷ Statistički podaci preuzeti sa: <http://www.linguistico.rs/zanimljivosti-o-italijanskom-jeziku/>.

razlika u pokaznom pridjevu *codesto* koji se ne upotrebljava van Toskane, kao i u imenici *balocco*, koja se ne upotrebljava u ostatku Italije. Ako ta ista osoba nastavi svoj put prema jugu Italije na vratima kuća može vidjeti natpise poput *locasi bivano*, dok bi u njegovom gradu za to isto pisalo *affittasi bilocale* (*iznajmljuje se apartman*). U svakom slučaju, i ukoliko ostane u svom gradu, čut će različite načine razgovora zavisno od situacije u kojoj se nalazi. Po različitostima na fonetskom planu nije teško shvatiti geografsko porijeklo ili socijalni, pa čak i kulturni nivo sagovornika (Gobber – Morani, 2014, str. 195–197).

Spomenuti autori daju definiciju jezika po kojoj je “jezik sistem u kojem koegzistiraju različite mogućnosti varijabilnosti” (Gobber – Morani, 2014, str. 196), odnosno da se jedan jezik može pojavljivati u različitim varijacijama. Svaka od tih varijacija naziva se varijetet. Prilikom određivanja i definisanja jezičkog varijeteta u obzir se, osim jezičkih obilježja, mora uzeti i čitav niz drugih, izvanjezičkih, kao što su: dob, spol, vrijeme, društveni sloj, sredina, situacija i sl. Lubello i Nobili naglašavaju da se klasifikacija varijeteta koja je prihvaćena duguje Eugeniju Coseriju i mogu se razlikovati: dijahronijski (*varietà diacroniche*), dijatopijski (*varietà diatopiche*), dijastratički (*varietà diastratiche*) i dijafazijski (*varietà diafasiche*) (Lubello – Nobili, 2018, str. 11). Dijahronijski varijeteti odnose se na različita historijska razdoblja jednog jezika budući da jezik varira i mijenja se tokom vremena; pod dijatopijskim varijetetima misli se na različite načine na koje se jezik realizuje na jednom datom teritoriju; dijastratički varijeteti se odnose na realizaciju jezika uvjetovanu društveno kulturnom pripadnošću govornika i na njegovo društveno okruženje, dok se dijafazijski varijeteti tiču komunikacijskih ciljeva i odnosa među sagovornicima. Ovim varijetetima može se dodati i dijamezički (*varietà diamesiche*), vezan za korištena sredstva prilikom komunikacije (Gobber – Morani, 2014, str. 196).

Berruto objašnjava da u Italiji primarni varijetet može biti govornikov dijalekt, ali ipak, zahvaljujući obrazovnom sistemu i konstantnoj izloženosti višem varijetetu koji se upotrebljava u svim okolnostima, većina stanovništva ima veće kompetencije u standardnom jeziku nego u vlastitom dijalektu. Dakle, u Italiji standardni italijanski jezik ima prestiž među govornicima, dok dijalekti “imaju nisku razinu prestiža ili ga uopšte nemaju” (Berruto, 1987, str. 72). Kada se spominje obrazovanje, važno je reći da su, osim škole (koja je postala obavezna i svakako najviše zaslužna za

ujedinjenje italijanskog jezika), i drugi faktori imali značajan doprinos, a oni su: ratovi i vojna služba, unutrašnje migracije (u potrazi za poslom Italijani su prelazili sa jednog kraja poluotoka na drugi), razvoj urbanih centara, televizija (zahvaljujući kojoj se “od polovine pedesetih godina italijanski proširio i do najzabačenijih dijelova poluostrva” (Dardano – Trifone, 1985, str. 2), radio, kino, štampa, tj. sredstva masovne komunikacije općenito, zbog kojih se bilježi “brz napredak u poznavanju italijanskog među stanovnicima svih dobnih i klasnih skupina” (Dardano – Trifone, 1985, str. 2).

DIJALEKTALNA ITALIJA

Trenutno se u čitavoj Italiji koristi književni italijanski jezik, koji je državni jezik, i svi ga razumiju. Ali, što se više zalazi u uličice i dvorišta, mogu se čuti dijalektizmi koji su također veoma rasprostranjeni i tradicionalno karakteristični za kolokvijalni govor. Bugarski navodi da je “dijalekt osnovna kolektivna manifestacija jednog jezika, karakteristična za neku grupu njegovih govornika”, koja može biti “određena geografski, historijski ili društveno – ili pak nekom kombinacijom ovih činilaca” (Bugarski, 1996, str. 239). U Italiji su dijalekti veoma različiti i zbog toga je njihovo međusobno razumijevanje vrlo teško, a čak “dijalekatske razlike mogu da narastu do sprečavanja komunikacije u okviru istog jezika” (Bugarski, 1997, str. 64.)

Dva govornika koja pripadaju udaljenijim sistemima se, zbog velike međusobne različitosti italijanskih dijalekata, ne mogu nikako sporazumjeti ako svaki govori svoj lokalni govor; ne mogu se sporazumjeti ni ako svaki govori regionalnim dijasistemom. Jedino rješenje jeste da pribjegu književnom italijanskom jeziku. Međutim, “ni kada govore književnim italijanskim jezikom, svi Italijani ne govore ga jednako” (Tekavčić, 1979, str. 229) jer se i tada, po njihovom izgovoru, lahko može prepoznati da je jedan od njih npr. sa sjevera, a drugi sa juga Italije. Međusobno se razumiju bez poteškoća, ali se ipak jasno osjete razlike, pa tako “npr. stanovnik Rima odmah prepozna stanovnika sa sjevera Italije po njegovom italijanskom, naročito po nekim obilježjima u intonaciji i izgovoru. Isto bi se moglo reći i za italijanski jednog Toskanca ili nekoga sa juga Italije” (Dardano – Trifone, 1985, str. 33).

Zbog toga “i postoji ono što se naziva *italiano regionale* ili *popolare*” koji je zapravo “jedini realni, živi oblik postojanja književnog jezika” (Tekavčić, 1979, str. 229) i koji egzistira u spontanoj upotrebi, za razliku od čistog književnog jezika pozorišta, televizije, radija i sl. “Regionalni italijanski je varijetet italijanskog koji posjeduje regionalne specifičnosti, uočljive naročito u izgovoru” (Dardano – Trifone, 1985, str. 33). Navodeći regije u kojima je dijalekt najviše zastupljen, kao npr. na sjeveru u Valle d’Aosti i Venetu, na jugu na Siciliji i Kalabriji, Serriani i Antonelli ističu da u Toskani i u Rimu “dijalekti praktički ne postoje jer se tu govore regionalni varijeteti italijanskog” (Serriani – Antonelli, 2011, str. 70).

Dardano i Trifone od regionalnog italijanskog razlikuju regionalni dijalekt (*dialetto regionale*). To bi bio “varijetet dijalekta koji je bio pod utjecajem regionalnog italijanskog na jednom ili više nivoa: fonološkom, leksičkom, morfološkom i sintaksičkom” (Dardano – Trifone, 1985, str. 33). Takav je slučaj, npr., sa venetskim, lombardijskim, toskanskim dijalektom itd. Venetski dijalekt govori se u sjeveroistočnoj Italiji, ali i u susjednim krajevima Slovenije, poluotoku Istri u Hrvatskoj i u Brazilu. Naročito je “vitalan u svojoj venecijanskoj varijanti i na sociolingvističkoj ljestvici je vrlo cijenjen” (Tekavčić, 1979, str. 229). Tekavčić posebno ističe razliku između *venetskog* i *venecijanskog* dijalekta, navodeći da se “pod *venecijanskim* podrazumijeva samo dijalekt grada Venecije”, koji bi zapravo bio “jedan od venetskih govora”, dok je “*venetski* dijalekt naziv za zajedničke crte svih govora italijanske pokrajine Veneto” (*Ibidem*). Dalje navodi da su regionalni dijalekti tzv. *dijasistemi* ili nadsistemi u koje spada nekoliko lokalnih “podsistema”, i da su dijasistemi zapravo regionalni saobraćajni jezici ili *koine*.⁸

U Italiji bi se dakle mogli razlikovati najmanje sljedeći nivoi: “lokalni govor, regionalni dijasistem, *italiano regionale*, književni italijanski jezik (u književnom izgovoru)” (Tekavčić, 1979, str. 229) kao i individualni govori koji su različiti od govornika do govornika, tj. idiolekti. Naravno, ne može se podrazumijevati da u svakoj konkretnoj govornoj situaciji moraju biti prisutni svi navedeni nivoi, govornik prilagođava svoj govor situaciji u kojoj se nalazi.

⁸ Škiljan navodi da termin *koine* ponekad označava i svaki zajednički jezik izrastao na bazi nekoliko dijalekata, i tada se u svom značenju približava standardnom jeziku ili bar njegovim temeljima (Škiljan, 1985, str. 147).

Tekavčić razlikuje horizontalne od vertikalnih dijelekata, koji su ipak međusobno povezani. U horizontalne spadaju različite varijante jednog jezika u geografskom smislu, rasprostranjene po određenoj horizontalnoj površini. U vertikalne spadaju tzv. socijalni dijalekti, odnosno razlike između jezika obrazovanijih i jezika manje obrazovanih slojeva društva, u skladu sa “višim” i “nižim” klasama, koje postoje u svakom društvu.

Zbog regionalnih doprinosa i zbog njihove velike raznovrsnosti, proučavanje dijelekata u Italiji je izuzetno važno. Nije uvijek lahko razgraničiti šta je dijalekt istog jezika, a šta pripada drugom jeziku jer svaki jezik sadrži posuđenice. Uvjeti koji određuju posuđivanje nekog dijelektizma (*prestito interno*) u suštini isti su kao i kod posuđivanja riječi iz jezika u jezik – ili se radi o posuđenicama iz nužde (*prestiti di necessità*) ili o “luksuznim” (“prestiznim”) posuđenicama (*prestiti di lusso*). U Italiji su takvi elementi toliko brojni da, kada bi se iz književnog jezika izbacili sjevernoitalijanski ili pak južnoitalijanski, skoro da ne bi bilo moguće ostvariti normalnu komunikaciju na italijanskom jeziku.

Nisu svi saglasni ni oko prikladnosti razlikovanja regionalizama od dijelektizama zato što nije uvijek lahko odrediti jedinstvene kriterije kako bi se ove dvije kategorije razgraničile. Palermo objašnjava da se i regionalizmi i dijelektizmi odnose na termine geografski ograničenog porijekla i da je razlika između njih više u percepciji i njihovoj upotrebi. Naime, “regionalizmi se uglavnom koriste u regiji porijekla, pa će se tako *carnezzeria*, sicilijanski termin za *macelleria* (*mesara*), teško koristiti izvan Sicilije, a isto vrijedi i za *mesticheria*, termin koji se u Toskani upotrebljava za željezariju i trgovinu kućanskih aparata” (Palermo, 2015, str. 135). Govornik iz neke druge regije razumjet će ove termine, ali teško da će ih i sâm upotrebljavati. Nasuprot tome, navodi autor, “dijalektizmi su termini lokalnog porijekla koji su prevazišli izvorne granice i koriste ih i razumiju govornici različitih područja” (*Ibidem*). Dijalektizmi se mogu širiti zbog nepostojanja odgovarajućih italijanskih termina kojima bi se označio određeni pojam, kao što je sicilijanski *cannolo*, napuljski *mozzarella*, pijemontski *grissino*, milanski *panettone*, ili su pak, kako tvrdi autor, “dijalektizmi riječi koje su uspjele zbog svoje izražajne i konotativne vrijednosti” (*Ibidem*). Navodi neke primjere: milanski termin *bauscia* za *fanfarone* (*razmetljivac*), napuljski *ammuina* za *confusione* (*pometnja*) i *fetenzia* za *sporczia* (*prljavština*), sicilijanski *caruso* za *ragazzo* (*mladić*), venetski *cagnara* za

confusione (*pometnja*) (više u: Palermo, 2015, str. 135–136). Ipak, kao što je već rečeno, granice između dijalektizama i regionalizama često su nejasne, a termini koji pripadaju ovim kategorijama obično su vezani za materijalnu kulturu; najzastupljenija semantička područja su nazivi za hranu, tradicionalna zanimanja, kuhinjsko posuđe, građevine, prirodne krajolike i teritorije, kao i nazivi iz sfere kriminala i društvene marginalizacije. Palermo ističe *mafia*, termin koji je “nažalost jedan od najrasprostranjenijih italijanizama u svijetu i koji se danas koristi bez ikakvih referenci na njegovo stvarno porijeklo (tako se npr. govori o ruskoj ili kineskoj mafiji)” (Palermo, 2015, str. 136).

Dijalekti na sjeveru Italije udaljeniji su od latinskog jezika. U ranom srednjem vijeku su bili bliži galoromanskom, odnosno francuskom i provansalskom području, nego govorima centralne i južne Italije. Ipak, daljim se razvojem ta situacija promijenila i danas su u potpunosti italijanski govori, a Tekavčić ih naziva “naprednijim” dijalektima (u odnosu na centralne ili južne), bez obzira na to što u njima često postoje paralele i velika podudaranja sa susjednim francuskim ili provansalskim. U južnoitalijanskim dijalektima i danas su očuvani neki originalni oblici latinskog jezika. Tekavčić navodi zanimljiv primjer iz jednog dijalekta na poluotoku Salento (na samoj peti italijanske čizme) – “Rečenica *To su moja djeca*, nasuprot književnom italijanskom *Questi sono i miei figli* na tom dijalektu glasi *Isti suntu filii mei*, što se gotovo uopšte ne razlikuje od latinskog *Isti sunt filii mei*” (Tekavčić, 1979, str. 243).

Dalje ističe iznimno bogatu stratifikaciju Sardinije s njenim posebnim romanskim idiomom. Pod utjecajem brojnih kolonizacija, na ovom ostrvu svaki je kolonizator svojom leksikom ostavio dubok trag i odrazio se na domaći govor. Zahvaljujući svojoj arhaičnosti i izoliranosti, na Sardiniji se latinski jezik očuvao kao nigdje drugo, i to pogotovo u teško pristupačnim središnjim dijelovima otoka. Zbog svoje ogromne razlike spram drugih jezika, Tekavčić ističe da danas romanistika sardskom idiomu priznaje status posebnog romanskog jezika jer:

(...) neki fonetski procesi koji su zahvatili inače sve romanske govore ili bar ogromnu većinu, nisu dotakli Sardiniju, neki latinski oblici koji ne žive nigdje drugdje očuvani su u sardskom, a nije malen ni broj latinskih riječi koje žive samo ovdje, ili ih je uz sardski sačuvao još samo po koji izolirani romanski dijalekt (Tekavčić, 1979, str. 245).

U fonetici, morfologiji i rječniku sardski je sačuvao mnoga arhaična obilježja da se ponekad čini da je tu latinski još uvijek živ. Iako na Univerzitetu u Cagliariju postoji i posebna katedra sardske lingvistike, u UNESCO-vom Atlasu (*Atlas of the World's Languages in Danger*)⁹ sardski je označen kao ozbiljno ugrožen jezik budući da ga većinom govore starije generacije, dok ga roditelji možda i razumiju, ali ne upotrebljavaju međusobno i ne prenose na svoju djecu jer je postepeno približavanje dijalekta jeziku neizbježan fenomen.

Već smo spomenuli da se sardski i furlanski ubrajaju među dvanaest jezičkih manjina koje su zakonom zaštićene u Italiji, stavljajući ih na taj način u specifičan položaj u odnosu na druge dijalekte. Najviše pažnje u medijima posvećuje se upravo sardskom i furlanskom i najviše polemike vodi se oko njihovog statusa (da li su jezici ili dijalekti?). U pregledu indoevropskih jezika Kapović ubraja i sardski među romanske jezike koji je “zbog izoliranosti najarhaičniji romanski jezik”, ali također naglašava da tu “podjelu treba shvatiti uvjetno jer ima više varijanata podjelâ romanskih jezika, a u slučaju je romanskih idioma često teško reći što je dijalekt, a što jezik (kao i inače)” (Kapović, 2008, str. 61). Dardano i Trifone ističu da se sardski, kao romanski idiom, “može smatrati blizak tipu italijanskog jezika” (Dardano – Trifone, 1985, str. 34), ali da se opet unutar njega razlikuju četiri varijeteta, i to: logudorski (*logudorese*), kapidanski (*campidanese*), sasarski (*sassarese*) i galurski (*gallurese*). S druge strane, spominjući polemike koje se vode po pitanju sardskog, Gobber i Morani tvrde da sardski “nije dijalekt italijanskog jezika već romanski varijetet sa jasno određenom fizionomijom, različitom od italijanskog”, te navode i važeću zakonsku odredbu iz 1999. godine (*Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche*) po kojoj je sardski “jezik koji treba valorizirati i podsticati” (Gobber, Morani, 2014, str. 280).

Veoma često se dešava da osobama koje nisu upoznate sa dijalekatskim osobinama napuljskog (poznatijeg kao *napoletano*) ovaj jezik zvuči kao nerazumljiv skup zvukova i shvate da u napuljskom gotovo nijedna riječ nije kao na italijanskom. Stanovnici Napulja su tokom historije apsorbirali elemente drugih jezika, što je za rezultat imalo to da mnoge riječi uopšte ne liče na italijanske riječi. Napuljski je zapravo drugi najzastupljeniji jezik

⁹ <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>

na poluotoku nakon italijanskog, zahvaljujući uglavnom klasičnoj napuljskoj pjesmi s kraja XIX i početka XX stoljeća. Napuljski jezik je pravi nosilac kulture, zauzima posebno mjesto u folkloru, prisutan je u dramaturgiji, komediji, operi i veoma je blizak narodu.

SAVREMENA SHVATANJA ITALIJANSKOG JEZIKA I DIJALEKATA

Mnoge debate, priručnici i časopisi posvećeni su pravilnoj pisanoj i usmenoj upotrebi italijanskog jezika. Navest ćemo neke od njih:

- Bianca, 2015, *Scrivere bene. Dieci regole e qualche consiglio – Pisati dobro. Deset pravila i poneki savjet*;
- De Gregorio, 2017, “*Lo telefono tra un pò*”, “*fà*”, “*qual’è*”: scopri se fai gli errori più comuni in italiano – “*Lo telefono tra un pò*”, “*fà*”, “*qual’è*” – *Sznaj da li praviš najčešće greške u italijanskom jeziku*;
- Lombardi Vallauri, 2017, *Parlare l’italiano. Come usare meglio la nostra lingua – Govoriti italijanski. Kako bolje upotrebljavati naš jezik*;
- Massimo, 2018, *Di grammatica non si muore. Come sopravvivere al virus della punteggiatura e allo sterminio dei verbi – Od gramatike se ne umire. Kako nadživjeti virus interpunkcije i istrebljenje glagolâ*;
- Mazzocchi, 2016, “*Di grammatica non si muore*”, *un manuale per evitare svarioni – “Od gramatike se ne umire”, priručnik kako bi se izbjegle greške*;
- Mazzocchi, 2016, “*Senza neanche un errore*”: come evitare strafalcioni e parlare sempre un italiano corretto – “*Bez ijedne greške*”: kako izbjeci krupne greške i uvijek govoriti italijanski pravilno;
- Vaglio, 2017, *Diamo una mano al congiuntivo – Pomozimo konjunktivu*;
- Vaglio, 2017, “*Se potrei*” e altri orrori: come si usano i verbi – “*Se potrei*” i druge strahote: kako se upotrebljavaju glagoli.

Ovi priručnici nude savjete o poboljšanju govora, naglašavanju riječi, otvorenim i zatvorenim vokalima, o tome kako izbjeci zamke ortografije, pogrešnu interpunkciju, kako pravilno koristiti konjunktiv i kondicional, veznike i sl. Nude testove sa najčešćim zamkama koji su namijenjeni izvornim govornicima italijanskog jezika, što implicira da ni sami Italijani nisu sigurni kako se govori i piše italijanski, a kamoli oni koji ga uče kao

strani jezik. U svim slučajevima pravilna i nepravilna upotreba jezika odnosi se na preskriptivnu gramatiku standardnog italijanskog jezika. Često se objašnjavaju nove tendencije po pitanju glagolskih načina u italijanskom jeziku, prvenstveno konjunktiva koji je “u krizi” zbog tendencije da se sve više zamjenjuje indikativom. Sobrero i Miglietta objašnjavaju da to “naročito brine puriste koji na ovu pojavu gledaju kao na osiromašenje jezika, čime se gubi čitav niz ekspresivnih mogućnosti i tako se umanjuje jezički potencijal” (Sobrero – Miglietta, 2006, str. 108). Navode da se u svakodnevnom italijanskom jeziku indikativ upotrebljava umjesto konjunktiva, ali u jasno određenim kontekstima, i to u zavisnim rečenicama kada govornik ne percipira neki događaj kao hipotetički, moguć, neizvjestan ili vjerovatan, već kao realan. Ova tendencija zapravo “spada pod opštu sklonost ka preferiranju sintakse zasnovane prije na koordinaciji nego na subordinaciji” (*Ibidem*). Poznato je da je konjunktiv i dalje dosta frekventan u pisanom jeziku, da je karakteristika srednjeg i visokog govornog registra; međutim, iako je njegovo korištenje propisano u određenim situacijama prema gramatici italijanskog standarda, Sobrero i Miglietta navode da se indikativ umjesto konjunktiva upotrebljava više u neformalnim tekstovima (prijateljskim razgovorima, porukama, četu) nego u formalnim (službenim i pravnim dokumentima) i da je učestaliji u govornom jeziku. Iako konjunktiv postepeno iščezava iz govornog jezika, Palermo smatra da je ipak “neprijmjereno govoriti o njegovom nestanku (ili “smrti”) zbog pomalo alarmantnog vjerovanja raširenog kroz medije i popularna djela” (Palermo, 2015, str. 209). Nasuprot tome, poredeći italijanski sa francuskim jezikom, u kojem “se može reći da konjunktiv više i ne postoji u govornom jeziku” (Serriani – Antonelli, 2011, str. 254), Serriani i Antonelli smatraju da bi ista sudbina mogla zadesiti i italijanski, slično kao što su nestali i padeži i srednji rod prilikom nastanka italijanskog iz latinskog jezika.

Istraživanja su pokazala da danas 25 od 100 osoba govori isključivo italijanski jezik, bilo u vlastitom domu, bilo sa rodbinom i bliskim prijateljima, dok 29 od 100 osoba van obitelji govori isključivo neki od dijalekata. Međutim, radi se o populaciji koja većinom ne zna italijanski ili nije sigurna da li ga ispravno upotrebljava; ova populacija je brojnija u nekim regijama, kao npr. na jugu Italije (36,9%), u manjim sredinama koje broje ispod 30.000 stanovnika (37%), ili se radi o populaciji starosti iznad 54 godine (45,6%) ili pak o onima koji imaju samo osnovno obrazovanje ili su

neobrazovani (52,5%). Nasuprot njima, naglašavaju de Mauro i Lodi, “veliko mnoštvo populacije (46%) naizmjenično upotrebljava italijanski i neki od dijalekata, ovisno o okolnostima” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 12), što svjedoči o specifičnosti države u kojoj skoro svi govore zajednički jezik, a da pri tome ni dijalekti nisu nestali.

Dijalekti su čvrsto ukorijenjeni u savremenom italijanskom društvu i skoro trećina stanovništva koristi se isključivo njima. Međutim, De Mauro i Lodi smatraju da se “može i treba nadati da će se ovaj postotak u budućnosti smanjiti, a da će porasti broj onih koji, pored dijalekta, znaju i italijanski i druge velike jezike međunarodne komunikacije” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 38). Različiti stavovi o upotrebi dijalekata prisutni su od regije do regije, od jedne do druge društvene klase: općenito, u cijeloj Italiji. Stoljetna *dijalektofobija* prouzrokovana školstvom je, prema De Mauru i Lodiju, zasigurno postigla rezultate jer se mnogi stide kada budu uhvaćeni kako govore svoj dijalekt. Navode da se dijalekti “slobodno” upotrebljavaju na područjima u koje je stanovništvo pobjeglo usljed migracija, kao npr. u Venetu, na Siciliji ili dalekom jugu, tamo gdje nema govornikâ drugih dijalekata, ili na područjima gdje se neka društvena grupa “osjeća toliko snažna da se ne boji, već se, naprotiv, namjerno ističe govoreći dijalekt” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 38). Takav je slučaj među buržujima i radnicima u Torinu, u Veneciji, među buržujima u Napulju, Palermu itd.

Postoje oni koji smatraju da “dijalekti još uvijek predstavljaju jako važno izražajno i komunikativno bogatstvo za italijansku zajednicu” (Sobrero – Miglietta, 2006, str. 85), da ih treba štiti i promovirati, da ne odražavaju zaostalost ili neškolanost, da nisu nikakva prepreka, te da nisu manje vrijedni od standardnog jezika. Ipak, mnogo polemika vodi se upravo oko različitosti pojedinih dijalekata naspram standardnog (neki dijalekti bogati su i složeni poput pravih jezika, naročito napuljski, do te mjere da se ponekad u pravnim ili sličnim situacijama mora zatražiti intervencija prevodioca zbog njegove prevelike kompleksnosti), a Milroy prenosi da su dugo vremena neki historičari smatrali “da je standardna varijanta najvažniji dijalekt”, dok su “drugi dijalekti nevažni osim ako pridonose povijesti standarda” (Milroy, 2013, str. 42). Dardano i Trifone objašnjavaju da su ipak razlike između dijalekta i standardnog jezika manje brojne i manje važne nego što se uobičajeno vjeruje i da su “italijanski jezik i bilo koji od mnogih dijalekata koji se govore na poluostrvu podjednako legitimni po

svom nastanku i razvoju, te da su podjednako funkcionalni u svojoj upotrebi” (Dardano – Trifone, 1985, str. 31).

Međutim, na radiju, javnoj televiziji i filmovima uglavnom se upotrebljava italijanski jezik; ponekad se u kinu i pozorištu (pa i na televiziji) pribjegava dijalektima, ali, kako objašnjavaju De Mauro i Lodi, prije svega zbog zabave i vrlo često da bi se nasmijali stanovnici velikih gradova koji ne govore dijalektom, i smatraju ga “smiješnim” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 10). U takvim slučajevima većinom se pribjegava onim dijalektima koji su bliži italijanskom jer je “svako ko dobro govori italijanski u stanju da tumači pjesmu ili frazu na venetskom, napuljskom, a naročito na rimskom dijalektu” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 38). Dijalekti se upotrebljavaju kako bi se bolje izrazila najiskrenija i najdublja osjećanja, kako bi se komuniciralo sa najodanijim i najbliskijim osobama jer svaki govornik “vjeruje u superiornost svog idioma” (De Saussure, 1969, str. 229) i sklon je da svoj govor smatra najljepšim i najpravičnijim pošto mu je najbliži i najpoznatiji. Pa tako svaka regija ima svoju “plejadu pisaca i pjesnika na dijalektu koji često nisu cijenjeni u svojoj regiji i van nje, isključivo zbog toga što ne pišu na italijanskom” (De Mauro – Lodi, 1979, str. 39).

Serriani i Antonelli bilježe da se u posljednje vrijeme primjećuje “oživljavanje” dijalekata među govornicima koji znaju također i italijanski, izazvano uglavnom “novom kolektivnom percepcijom dijalekata: nisu više znak kulturno društvene inferiornosti već svjesni izbor kojim se mogu zadovoljiti i najživlje izražajne potrebe” (Serriani, Antonelli, 2011, str. 70).

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega što je rečeno možemo zaključiti da je vrlo teško povući granicu između standardnog jezika i dijalekta i jasno odrediti na osnovu kojih pretpostavki se dva varijeteta mogu smatrati kao dva jezika ili ipak dva dijalekta istog jezika. Nakon višegodišnjih polemika, odabir dijalekta na temelju kojeg se zasniva standardni italijanski jezik bio je arbitraran budući da je svaki italijanski dijalekt imao sve potrebne lingvističke kvalitete i potencijale da bi postao standard. Uvidjeli smo da između nekih italijanskih dijalekata i standardnog italijanskog postoji onolika jezička udaljenost kolika i između sasvim različitih jezika. Postoje čak i službeni stavovi da su dijalekti bez sumnje ogromno jezičko bogatstvo, ali i suprotna shvatanja,

tj. da je upotreba dijalekata jedan vid narušavanja italijanskog identiteta. Iako su prisutne tendencije da se vrednuju jednako kao i standardni jezik, i danas se dijalekti često povezuju s neobrazovanim i siromašnijim slojevima društva, s lošim izražavanjem, i sigurno je da će trebati još dosta vremena kako bi se ti ciljevi ostvarili.

LITERATURA

1. Berruto, Gaetano, 1987. *Lingua, dialetto, diglossia, dilalia*. Hamburg: Buske.
2. Brozović, Dalibor, 1970. *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
3. Bugarski, Ranko, 1997. *Jezici*. Beograd: Čigoja štampa, XX vek.
4. Bugarski, Ranko, 1996. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa, XX vek.
5. Dardano, Maurizio, 1985. Trifone, Pietro. *La lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
6. De Mauro, Tullio, Lodi, Mario, 1979. *Lingua e dialetti*. Roma: Editori Riuniti.
7. De Saussure, Ferdinand, 1969. *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.
8. Deanović, Mirko, Jernej, Josip, 2002. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Gobber, Giovanni, Morani, Moreno, 2014. *Linguistica generale*. Milano: McGraw-Hill.
10. Joseph, John, 2015. *Jezik i nacija u časopisu Jat*. Zagreb: Klub studenata kroatistike.
11. Kapović, Mate, 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Lubello, Sergio, Nobili, Claudio, 2018. *L'italiano e le sue varietà*. Firenze: Franco Cesati Editore.
13. Mićanović, Krešimir, 2004. "Standardni jezik i razgraničavanje jezika". *Fluminensia*, 16.
14. Mićanović, Krešimir, 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
15. Milroy, James, 2013. *Ideologija standardnog jezika u časopisu Jat*. Zagreb: Klub studenata kroatistike.
16. Palermo, Massimo, 2015. *Linguistica italiana*. Bologna: il Mulino.
17. Raffaelli, Sergio, 2006. *La lingua del cinema, Lingua e identità. Una storia sociale dell'italiano*. Roma: Carocci.
18. Regis, Ricardo, 2013. *Può un dialetto essere standard?*. Vox Romanica.

19. Rohlfs, Gerhard, 1972. *Studi e ricerche: su lingua e dialetti d'Italia*. Firenze: Sansoni.
20. Serriani, Luca, Antonelli, Giuseppe, 2011. *Manuale di linguistica italiana*. Milano: Bruno Mondadori.
21. Silvestri, Domenico, 1994. *La Forbice e il Ventaglio*. Arte Tipografica: Napoli.
22. Sobrero, Alberto A., Miglietta, Annarita, 2006. *Introduzione alla linguistica italiana*. Bari: Laterza.
23. Škiljan, Dubravko, 1985. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Tekavčić, Pavao, 1979. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Liber.

ON THE ORIGIN OF THE ITALIAN LANGUAGE AND SPECIFICITIES OF THE RELATION BETWEEN THE STANDARD LANGUAGE AND DIALECTS

Summary

The subject of this paper is the relation of the standard Italian language to the dialects present on the territory of Italy. In the first part of the paper, we will focus on the basic concepts such as the difference between the standard language and dialects, on the prestige it has in comparison to dialects, as well as on linguistic varieties. Since the issue of language is often related to socio-historical aspects, in the second part of the paper we will look at the development of the Italian language and its role in raising awareness of national identity. We will then explain the concept of dialect and see that, specifically on Italian soil, dialectal differences can be as considerable as to prevent communication within the same language. We will briefly look at some Italian dialects, such as Venetian, Sardinian and Neapolitan, and the status they enjoy. We will also mention contemporary attitudes about the use of dialects in Italy and some of the tendencies of the modern Italian language.

Key words: *Italian, standard language, dialects, Florentine, regional, prestige, varieties*